

25. oktober 2022

UKA 2022/14

Nunanut Allanut tunngasutigut naalackersuinikkut ingerlatsineq pillugu nassuiaat 2022

(Nunanut Allanut, Inuussutissarsiornermut Niuernermullu Naalackersuisoq)

Nunanut allanut tunngasutilinnut naalackersuinikkut ingerlatsineq pillugu nassuiaammut Siumumiit qujalluta imaattumik oqaaseqaateqassaagut.

Nassuiaat imartooq Inatsisartut ukiakkut ataatsimiinneranni oqaluuserineqartartoq, nunatsinnut inuinnullu pingaarutilik Siumumiik qilanaarisimavarput. Tassami oqallinneq taanna tassaasarpog nunanut allanut sillimaniarnermullu qanoq isumaqarnitsinnik, angorusutatsinnik partiit tamatta oqariartuuteqarfigisartagarput. Minnerunngitsumik ukioq manna Russit Ukrainemut tiguaaniarlutik sorsunneranni, nunarsuup tamarmi nunattalu annerusumik minnerusumilluunniit eqqugaanerani nunanut allanut sillimaniarnikkullu politikikkut ersarissumik oqariartuuteqarnissaq suleqatigiinnissarlu aatsaat taama pingaaruteqartigaaq. Tassami europami sorsunneq tunngaviulluni aningaasat naleerukkiartorput aningaasarsiornerlu aatsaat taama nunarsuarmi nalorninartorsiorntartigaaq soorluttaaq nunatsinni akitigut eqqugaareertugut tamanna tunngavigalugu immitsinnut pilersorneq pikkoriffigineruseriaqarparput nunanillu qanigisatsinnik allanik pilersorneqarnikkut isumagineqarsinnaaneq aqutissiuuttariaqarlugu.

NATO-mut ilaanitta aammalu Ruslandimut kinguneqartitsinitta kinguneranik aningaasatiguunnaangitsoq nunarput qarasaasiatigut saassunneqarpoq, tamakkua akiussagutsigit qarasaasialerinikkut qaffasissumik ilinniagalinnik pisariaqartitsivugut aammalu nunanik allanik suleqateqarluta sillimaniarneq qaffassartariaqarparput.

Ukiorpasuaru issittoq eqqissisimaffiusoq sakkulersorfiunngitsorlu maanna ulorianartorsiorinneqarpoq. Nunatsinni sorsunneq sakkulersornerlu ileqqorinngilarput taamaattorli iligiinnut ilaanerput piumasaaqateqarpoq Pituffik sakkutooqarfillu aqutigalugit akiunnissamut. Isumatusaartariaqarpugulli anngaanginnartussiaannginnatta nunattami pisariaqartinneqarnera atornerqarneralu nunatsinnut iluaqutaanissaa qulakkeertariaqarpoq, taamaammat illersornissamut isumaqatigiissutissaq ammasumik periuseqarluni akuutitsillunilu suliarineqartariaqartoq isumaqarpugut aamma

Sakkulersornerup nunatsinni ingalassimaarnissaa eqqarsaatigalugu.

Sakkutuujususaatitaanermut ilinniarfiup 2024-mi nunatsinni ammartussanngornera Siumumiik nuannaarutigaarput isumaqaratta inuusuttut ilinniarnermik taassuminnga soqutiginnittut nunatsinni ilinniakkamik taassuminnga ingerlatsinissaminnut periarfissaqartariaqartut soorunami aamma kissaatigingatsigu Arktisk Kommandop iluani kalaallit nunaqavissut amerlanerusut peqataanissaat. Taamatut oqariarluta erseqqissaatigissavarput sakkutuujunngikkaluarluni imartatsinni nakkutiginninneq aamma upalugaarsimaneq aqqissuussamik ingerlalernissaa qangali qaqittangarput siunnersuutiginiuusarpullu aammaarluta Naalakkersuisunut inerisarneqassasoq kaammattuutigissagatsigu.

Sillimmartaartariaqarpugut, tassami nunarsuatsinni eqqissiviilliornerit kingunerisaannik inuppassuit qimarrapput, taakkua 73%-ii nunanut qanigisaminnut piitsuunerusunullu qimaasarput taakkunani 17%-ii nunanut pissarissaarnerusunut ineriartorluartunullu nunassinniarlutik qimaasarput. Taamatut qimaasut illersorneqarnissaminnik ikiorasuarneqarnissaminnillu pisariaqartitsisuukkajuttarput. Ukiuni kingullerni ikinneersuit europamut qimaasaraluartut Ukrainep Russinik sorsunneqarnerata kinguneranik Ukrainermiut Russillu Europamut qimarngunnerat annertusivoq. Nunarput toqqaannartumik qimaasunik tiguisanngikkaluartoq nunatsinnut piffissami qaninnerusumi sunniuteqaleriartorsinnaamat sillimaffigisariaqartut ilagivaat.

Soorlu unammillernartut eqqaallatsiareerikka nunarput ukiuni aggersuni annertuunik ilungersuutissaqarpoq, nunarsuarmioqatigiit sukkaqisumik imminnut akuliukkiartuinnarnerisa saniatigut nunarsuarmi aningaasaqarneq niueqatigiinnikkullu inissisimaneq sukkaqisumik allanngorpoq, taamaattumik tamakkununnga nunatta pinasuartumik piareersarnissaa pilersorneqarnikkullu isumannaatsumik inissisimanissaa pisariaqarluinnarpoq tamannalu Naalakkersuisunik ukkatarineqalereermat iluarisimaarparput.

Issittumi Siunnersuisoqatigiinni suleqatigiinneq pingaaruteqarluinnartoq Russit Ukrainemut tiguaaniarlutik sorsulernerisa kingorna 3. marts 2022 ilaasortanit arfineq marluusunit unitsinneqarpoq. Siumumiit oqaatigissavarput Issittumi Siunnersuisoqatigiinni sulinerup nangeqqinneqarnissaa kissaatigingatsigu nunani issitumiittuni najugallit ajornartorsiutit naapittagaasa oqaluserinissaat iliuseqarfigineqarnissaallu pisariaqarmat.

Nunanut allanut, Inuussutissarsiornermut Niuernermullu Naalakkersuisup nassuiaammi aallarniinermini arlaleriarluni oqaatigisaa maluginiagarput tassaavoq "Uagutsinnut tunngasut peqataatinnata ingerlanneqassanngillat" oqaaseqatigiit taakku Siumumi isumaqatigeqqissaarpagut. Tassami Naalagaaffeqatigiinnermik oqalunniannuarluta, nunatta sanioqqutaarneqartuarnera ulloq manna tikillugu ajoraluartumik nalignnaasuuvoq. Namminersornermut inatsit malillugu Nunanut allanut tunngasut nunarput Naalagaaffinngortinnagu akisussaaffik tiguisinnaanngikkippat allassimasoqarpoq, tamannaavorlu nunatta alloriaqqinnissaanut annertuumik killilersuisut ilaat. Tassami

nunarput nunasiatut suli ingerlavoq naak oqartoqartaraluartoq 1953-imi qallunaat tunngaviusumik inatsisaanut nunarput ilanngutsinneqarami nunasiaataajunnaartoq, kisianni suli taamaangilaq tassami oqartussaaffiit pingaaruteqarnerpaat ulloq manna tikillugu qallunaat naalagaaffiannik isertuunneqarlutillu nunatsinnut tunniunneqarnikuunngillat. Ilisimavarpullu nunanut allanut oqartussaaffik nunatsinniit aatsaat tamakkiisumik tiguneqarsinnaasoq nunarput naalagaaffinngorpat. Aamma tamanna tunngavigalugu Siumup nunatta naalagaaffinngornissaa pingaartillugu anguniarpaa.

Siumup pingaartippaa nunat avannarliit suleqatiginerat ingerlateqqissallugu nutartissallugulu, ilaatigut Nunat avannarliit siunnersuisooqatigiiffiat aqutigalugu. Siumumiit angorusupparput nunarput, Savalimmiut, Åland nunat namminersortut namminerisamik Nunat Avannarliit Siunnersuisooqatigiiffiannut ilaasortaalisasut, taamaalilluta aaliangersakkat pingaarutillit nammineerluta aaliangersaaqataaffigisalisagatsigit. Siumumi isumaqarpugut Nunat Avannarliit siunnersuisooqatigiiffianni qallunaat sinnerluta nunatsinni atuuttussanik aaliangersaasarnerat allanngortittariaqartoq tassami nammineerluta ilisimanerpaavarput nunatta suut isumaqatigiissutit kivissinnaanera ilisimanerpaavaruq aamma isumaqarpugut Nunani Avannarlerni suleqatigiinnermi nunatta nipaata nukittunerunissaa tassuuna anguneqarsinnaasoq. Ass. Helsinki isumaqatigiissut, taanna pitsaasorpassuarnik imaqarpoq kisianni nunatsinni tamaasa piviusunngortissallugit maannakkumut takorlooruminaappoq. Taamaattoq Nunani Avannarlerni nunat suleqatit peqatigalugit inuussutissanik peqqinnartunik imartatsinneersunik niuernerup nunanut allanut annertusartuarnissaa sulissutigineqassasoq kissaatigaarput.

Siumup kissaatigaa nunatta nunanut allanut niuernermi politikikkut soqutigisai periarfissaalu nukittorsarneqassasut nunanut ataasiakkaanut nunanullu arlalikkaanut suliniuteqarnek aqqissuulluagaq aqutigalugu.

Tuluit Nunaannut aalisakkanik akitsuuteqanngitsumik niueruteqarnermi isumaqatiginninniarnit sivitsortumik ingerlasut naammaginartumik angusaqarfiunissaat neriuutigalugu, Naalakkersuisut isumaqatiginninniarnermut ukkataqaannavinnissaat Siumumiik kaammattuutigaarput.

Covid-19-imi killilersuutit sakkortuumik atuutsinneqaraluartut tamakkua aporfiginagit Kina-mut aallartitaqarnerup inerisartuarnissaa pingaaruteqarpoq. Tassami aalisakkanik Kina-mut niuernerq nunatsinnut pingaarutilimmik inissimavoq. Aalisakkanik nunanut allanut niuernitsinni nunanik allanik ullumikkut niueqatiginngisatsinnik niueqatissarsiornissarput suli pisariaqarpoq, taamaattumik kimmut sammisumik ass. Amerikamut mittarfissuassat naammassinissaannut niueqateqarsinnaaneq misissussagaat Naalakkersuisunut kaammattuutigaarput.

Nunani issittuniittuusugut immikkut ilisarnaatitta ilagaat uumasut nunamiittut imaaniittullu pingitsoorumanginneri, tassami inuussutigigatsigit. Taamaattumik

pingaaruteqarluinnarpoq pisuussutitta inuunitsinni tunngavigisatta siunissami aamma tamanut iluaqutaasumik nungusaataanngitsumik aqunneqarnissaat. Taamaattumik pisariaqarpoq nunarsuarmioqatitsinnut oqariartuutigiuaassallugu pisuussutitta inuppassuarnut anersaakkut, inooriaatsikkut, kulturikkut, misilittakkatigut, ilisimasatigut aningaasaqarnikkullu tunngaviunerat.

IWC-mi NAMMCO-milu suleqatigiinnerit Siumumi pingaartippagut taamatuttaa pingaartipparput kalaallit naggueqatittalu pingaaruteqartumik inissisimanissaat, taamaattumik ilisimatuussutsikkut piniartullu ilisimasaannik toqqammaveqartumik pisassiisarnerit toqqammaveqarnissaasa ingerlaavarnissaa kissaatigaarput.

Nunarsuaq tamakkerlugu niuernerq pillugu suleqatigiiffissuarmi WTO-mi peqataalluarnissarput pisariaqarpoq, aamma WTO-p ataani nunat issittumiittut niuernikkut suleqatigiiffeqalernissaat anguniarneqassasoq kaammattuutigaarput, taamaalilluni nunarput aamma Canadami Alaskamilu inuiaqativut imarmiunik tunisassianik USA-mut tunisinissamut ammaassiffiqeqarsinnaanissaat siunertaralugu.

EU-mi aallartitaqarfepugut nunatsinniillu atorfilittaqarluta EU-mut malinnaaqqissaartussanik suleqatigiinnermillu nukittorsaaqataasussanik taamaattumik sulisoqarnikkut ilinniartoqarnikkullu nukittuumik inissisimanissaq qulakkeerneqartariaqartoq Siumumi isumaqarpugut. Siumup kissaatigaa nunatta EU-mut ilaasortanngornissaa siunertarinngikkaluarlugu EU-mik naligiissumik suleqateqarnerata annertusarneqarnissaa aamma EU-mi aningaasaliissutit qinnuteqarfigineqarsinnaasut atorluarneqarnissaat taamatuttaa programmit ingerlasut nunatsinniik peqataaffiqeqarluarnissaat eqqummaariffigissallugu pisariaqarpoq taamatuttaa nunani allani aallartitaqarfiit annertusaaviginissaat pingaartitatta ilagaat.

Siumup kissaatigaa Nunarput Avannaarsuani pingaaruteqartumik inissisimalluarnini patsisigalugu nunarsuarmioqatigiit ineriartoqatigiinneranni sunniuteqarnerulissasoq, taamaattumik nunatta nammineq FN-imi sinnisoqalernissaa sulissutigineqassasoq Siumumiik kaammattuutigaarput.

Siumup tapersorsorpaa NATO-mut ilaasortaaneq kiisalu eqqissinissaq pillugu suleqatigiinneq. Nunatta Danmark aqutigalugu NATO-mi ilaasortaanermigut peqataaffigissavaa Amerikap avannaata Europallu akornanni attaveqatigiinnermut ikaartarfiusinnaaneq. Ilanngullugulu Siumup kissaatigaa NATO-mi ataatsimiittarnerani Nunarput peqataasassasoq taamaattumik Naalakkersuisut aallartitaqalernissamik anguniagaat tamakkiisumik taperserparput aamma isumaqaratta Nunarput nammineerluni NATO-mut isumaqatiginninniartalernissaa anguniartariaqartoq.

Nunani issittuni naggueqatigiit ICC aqutigalugu suleqatigiippugut tamanna ajunngilluinnarpoq taamaattoq Siumumi isumaqarpugut naggueqatigiit uagut Inatsisartutigoortumik suleqatigiinneq aallartittariaqaripput soorlu Nunani Avannarlerni

Killerni aammalu Nunani Avannarlerni Inatsisartutigut siunnersuisooqatigeeqartugut. Siumumi isumaqarpugut naggueqatigiinni aqqissuulluakkamik Inatsisartutigoortumik suleqatigiinneq aallartippat kultoorikkut ilinniartitaanikkullu tamatsinnut annertuumik pissarsiaqaataassasoq.

Nunatta imartaata nunataatalu annertunerulernikuunerat nuannaarutissaavoq taamaattoq issittup imartaata aammalu Qalasersuup aakkiartuinnarnerani umiarsuit ingerlaartut eqqarsaatigalugit, issittumi uumasut erniorfissuisa mianerineqarnissaat qulakkeertariaqarparput. Naalackersuisunut kaammattuutigaarput umiarsuit aqquataasa nunarsuarmi aaliangersaavigineqartarnerinut nunatta akuutinneqarnissaa anguniarneqassasoq, inatsisit naleqqussartuartaqarparput nunarsuarmi unammillernartorpassuit takkussuuttut ingalassimaarniarlugit.

Nunarsuarmi mingutsitsineq millisarneqassappat ilaatigut aatsitassarsiornikkut nunami mingutsitseqqaarluta nunarsuarmi mingutsitsineq millisarsinnaavarput. Aatsitassat qinngorneqarpata qinngorneqanngippataluunniit nunatta pisuussutai mianerinnilluta pitsaanerumillu siunertaqarluta siunissami atorluarsinnaavagut.

Avanersuarmiut naggueqatigullu Canadamiittut attaveqatigiinneri kipitinneqarsimasut killilersorneqaratik ammaanegaqqinnissaat piaartumik qulakkeerneqartariaqarpoq.

Siumumi upperivarput siunissami qaninnerusumi naalagaaffik angujumaaripput, anguniakkagut aqqummut tassunga tamarmik tikkuussipput. Upperivarput nunarput naalagaaffittut inissisimalluni innuttaminit aqunneqassasoq. Upperivarput pisuussutigut uumaatsut uumassusillillu atorlugit isumatusaarluta nammineersinnaaneq angujumaaripput. Upperaarput Naalagaaffinngorutta nunarput nunanik allanik suleqatigineqassalluni soqutigineqarluassaqisoq aamma piareersimavugut nunanik allanik nammineerluta naqsimaneqaratalu isumaqatiginninniartalernissatsinnut.

Qujavugut oqallilluarisi.

Doris J. Jensen, Siumut